

1930-е годы (по материалам Государственного Архива Российской Федерации и еврейской прессы на идиш и русском) / Э. Школьников. Общество «Еврейское наследие» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jhistory.nfurman.com/lessons9/1930.htm>; Гейзер М. Майн штэтэтэлэ Бэлц... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: newswe.com/index.php?go=Pages&in=vi...

Надійшла до редакції 3.11.2014 р.

ББК 63.216(4Укр)

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ АКТОВІ МАТЕРІАЛИ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ГРЕЦЬКОГО СУДУ ЯК ІНФОРМАТИВНІ ДЖЕРЕЛА З ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕКІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

С. С. Арабаджи

АНОТАЦІЯ

У статті визначені складові формуляру публічно-правових актових джерел Маріупольського грецького суду. Розглянуті їхні інформативні можливості у вивченні повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я. Встановлені проблеми, що турбували греків у буденному житті.

Ключові слова: джерело, публічно-правові акти, Маріупольський грецький суд, повсякденне життя, греки Північного Приазов'я.

Звернення до повсякденності – це перехід від аналізу абстрактних процесів і структур до висвітлення ситуації, що дає можливість по-новому розглянути соціальні та культурні процеси в середовищі грецького населення. Дослідження повсякденності дозволяє переглянути традиційні схеми, стереотипи, що стосуються історії греків Північного Приазов'я. Наразі об'єктивне відтворення історії грецької спільноти Північного Приазов'я можливе лише за умови виявлення та критичного опрацювання всієї сукупності джерел.

Велике значення для дослідження повсякденного життя грецького населення мають публічно-правові актові джерела, що дозволяють виявити побутові та суспільні проблеми щоденного життя греків, з'ясувати, що робило населення для їх вирішення, а також віддзеркалюють ставлення суспільства до важливих подій та явищ. Їх вивчення сприятиме введенню до наукового обігу невідомих до цього часу історичних фактів, аналіз відображеної в джерелах інформації, сприятиме більш повному розкриттю перебігу повсякденного буття греків, що становить науковий інтерес і свідчить про актуальність і практичну значимість теми.

Пошук джерел і вивчення історії греків триває вже майже два сторіччя, але саме сучасна історіографія проблеми характеризується найбільш ґрунтовними науковими дослідженнями з питань історії греків, що обумовлено глибокими соціально-політичними змінами в українському суспільстві, які сприяли розгортанню регіональних досліджень та пошуків вивчення історії різних етносів. Дослідження історії греків проводяться у декількох напрямках, головними з яких є розробка питань соціально-економічного, господарського та культурного розвитку. Окрему увагу науковці приділяють питанням пошуку та аналізу джерел з цієї теми.

Першою серед українських науковців запровадила комплексний і системний аналіз джерел у студіюванні історії грецького населення України А. Гедьо. Її монографія «Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст.» присвячена вивченню окремого виду джерел (актовим матеріалам), що стало самостійною метою і підкорило всю логіку дослідження [1]. У монографії дослідниця показала, як законодавча практика царського уряду спочатку була спрямована на наділення правами й привілеями греків, але протягом вже першої половини XIX ст. пільги, надані грекам, поступово стали обмежувати. Комплексний підхід та аналіз актових матеріалів, як вагомих джерел з історії греків, дозволив авторці розширити наукову розробку, простежити певні паралелі в історичній долі ніжинської та маріупольської громад, а також уможливив ґрунтовне осмислення деяких дискусійних моментів їхньої історії. Наразі видана колективна монографія, присвячена історії створення та діяльності Маріупольського грецького суду, автори якої значну увагу приділили публікації документів суду [2]. Публікацію джерел з історії грецької спільноти здійснює С. Калоєров [3]. Однак необхідно зазначити, що автори не торкалися питання аналізу публічно-правових актових матеріалів як джерел з історії повсякденності греків, що і стало мотиваційним чинником дослідження.

Метою даної розвідки є аналіз публічно-правових актових матеріалів Маріупольського грецького суду, характеристика їхнього інформативного потенціалу. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: провести архівну евристику в українських архівосховищах, зробити формулярний аналіз та охарактеризувати їхні інформативні можливості для дослідження повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я.

Джерелознавче дослідження повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я неможливе без аналізу документів фонду 1576 – «Маріупольський грецький суд» Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (далі – ЦДІАК), які відображають не тільки строкату мозаїку проблем повсякденності, а й насичені важливими відомостями з етнопсихології греків та їх світосприйняттям. На даний час матеріали грецького суду також ще зберігаються у фондах Маріупольського краєзнавчого музею.

Одним з найважливіших публічно-правових актових джерел є «Жалованная грамота імператриці Катерини II об устроїстве христиан-греков, выведенных из Крыма» від 21 травня 1779 р., яка надавала певні привілеї грецькому населенню, що істотним чином впливали на їх повсякденне життя [4]. Наприклад, землі по узбережжю Азовського моря, що знаходилися на території грецьких селищ і м. Маріуполя, були віддані грекам для заняття рибальством і не обкладалися жодними податками. Згідно третього пункту Жалуваної грамоти всі греки на десять років були звільнені від державних податків. По закінченню цього часу, повинні були щороку платити: купецтво з капіталів – з рубля по одному відсотку, цехові й міщани з двору по два рублі, а селяни з землі (якої належало на кожного представника чоловічої статі по тридцять десятин) – з десятини по п'ять копійок. Також Жалувана грамота навечно звільняла все грецьке населення від рекрутської повинності.

Маріупольський грецький суд був створений згідно 5 пункту Жалуваної грамоти 1779 р., що дозволяв переселенцям мати свій суд і внутрішню поліцію з виборних представників народу на підставі загальних державних законів, але компетенція суду поширювалася лише на греків [5]. Однією з особливостей внутрішнього життя грецьких поселенців було те, що у правовому полі вони всі визнавалися рівноправними. Маріупольський грецький суд розпочав свою роботу 28 червня 1780 р. згідно указу Катерини II і виконував адміністративні й поліцейські функції, а також вів судові справи [6]. У суді всі справи вирішувалися колегіально, за закритими дверима. Столів у

суді було шість: карний, громадський, слідчий, господарський, сирітський і поліційний [7]. У 1869 р. грецький суд було скасовано й відкрито земство для Маріупольської округи та мирові установи в м. Маріуполі та в окрузі з приєднанням до нього Таганрозького окружного суду.

Державно-правова сфера в певній мірі коректує повсякденне життя людей, тому без аналізу публічно-правових актових матеріалів, особливо указів, неможливе повноцінне дослідження зазначеної теми. Формулярний аналіз численних указів, які зберігаються у справах фонду «Маріупольський грецький суд», дозволяє визначити, що в початковому протоколі обов'язковими елементами виступають інтитуляція та інскрипція. Для них характерними є формули: «Ея императорскаго величества самодержицы всероссийской из Азовской губернской канцелярии в Мариупольской греческой суд», «Ея императорскаго величества самодержицы всероссийской из Екатеринославского наместнического правления Мариупольскому греческому суду» чи «Ея императорскаго величества самодержицы всероссийской из Мариупольского греческого суда сего суда...». В основній частині усталеними елементами є нарація, диспозиція та корроборація. В основному нарація починається словами: «По рапорту (вказується установа або чин та прізвище особи)...». В усіх указах диспозиція починається зі слів «Приказали». Необхідно відмітити, що санкція в усіх розпорядчих документах відсутня. В есхатоколі маємо датум – зазначення місця і часу видачі указу.

Численні актові матеріали Маріупольського грецького суду дозволяють виявити конфлікти всередині грецької общини, дослідити причини невдоволення греків діями призначених осіб (урядників) і методи опору їм, доповнити уявлення про повсякденні форми селянського протесту тощо. Маріупольський грецький суд у кожне селище призначав урядника, який пізніше називався наглядачем («смотрителем») і виконував обов'язки писаря. Документи свідчать, що не всі наглядачі сумлінно виконували свої обов'язки та задовольняли місцевих мешканців, наприклад, «смотритель» селища Сартана Ф. Пасева був звільнений з посади за пияцтво [8].

У 1846 р. мешканці с. Ігнатіївка, не витримавши пияцтва наглядача селища І. Калцатіна, написали на нього рапорт до грецького суду з вимогою звільнити його з посади. У рапорті вони зазначали: «Нашего селения Игнатьевки полиции смотритель Иван Калцатин упражняется с самага поступления своего в должность, в течении каждого года более дней в пьянстве, нежели находится в трезвости... ни каких надобностей полиции требующих распоряжения Его, неисполняя вовсе от них уклоняется, от какового пьянства два раза приходил вполумие... в каких либо общественных делах требующих так же по селению распоряжения, он Калцатин быв всегда хмельным не только невходит никаккой с оным Совет, и не дает никаких наставлений, но напротив того ругая сие общество прогонит от себя, чрез что производят по селению Игнатьевке без порядки» [9].

Матеріали рапортів грецьких сільських товариств у грецький суд з суспільних і побутових проблем та особливо скарги на наглядачів сіл і прийнятті відповідно розпорядчих рішень, крім фактичних відомостей, що в них містяться, дозволяють судити про рівень культури, грамотності та правової обізнаності сільського населення.

Морально-психологічний клімат життя греків на території Північного Приазов'я також допомагають дослідити публічно-правові актові матеріали грецького суду. Вони свідчать, що умови життя, велика смертність і клімат нової батьківщини не задовольняли греків. Багато з них намагалися повернутися й поверталися назад до Криму. У ЦДІАК зберігся указ щодо заслання «бабы Софьи» у Великобудський жіночий монастир, внаслідок її спроб, а також і деяких священників, схилити грецьке населення повернутися до Криму [10].

Скрутне становище греків на приазовських землях підштовхувало їх, навіть після десяти років життя на цій території, до прагнення повернутися до Криму. У справі «Дело Мариупольского греческого суда о попытке жителей с. Чердакли и некоторых других сел возвратиться в Крым. 1790 г.» зафіксовані факти намагань переселенців повернутися, а також, які дії здійснював суд і наглядачі для попередження втеч з приазовських земель [11]. Згідно указу грецького суду від 26 червня 1790 р. наглядач селища повинен був усіма можливими заходами перешкоджати втечам, а деякі греки мали з'явитися до суду [12].

Для дослідження повсякденності грецького населення становить інтерес «Дело о бежавших в Таврической области в разные места с города Мариуполя и греческих селений греков с семействами. Ноября 11 дня 1794 г.», в якому містяться: рапорт Маріупольського грецького суду Катеринославському намісницькому правлінню від 16 листопада 1793 р., Указ імператриці Катерини II щодо повернення греків-втікачів назад на територію Північного Приазов'я від 16 січня 1794 р., а також список усіх греків, що втекли до Криму з м. Маріуполя по кварталах, а також із селищ Старий Крим, Карань, Сартана і Гурзуф [13]. У списку першим вказувався голова родини, а також інші члени сім'ї, наприклад: «Тохташ Дмитриев, зять его Паниот Янков, жена его Варвара с двумя дочерьми их» [14]. Якщо поррахувати кількість втікачів, наприклад, тільки з с. Старий Крим їх було 73 особи, що становило значну частину мешканців цього села, то можна зрозуміти, що навіть після 14 років, що пройшли після переселення, умови життя і туга за батьківщиною спонукали греків все кидати й повертатися назад до Криму.

Стан здоров'я являє собою невід'ємну частину повсякденного життя людини. Здоров'я є тим благом і ресурсом, від ступеня володіння яким залежить рівень задоволення практично всіх інших потреб людини. І навпаки, саме здоров'я формується під впливом умов життя населення: харчування, житла, умов праці, гігієнічної поведінки, а також у певній мірі залежить від рівня медичного обслуговування. Грецьким переселенцям не вистачало кваліфікованих лікарів, тому за медичною допомогою вони іноді зверталися до таганрозького городского лікаря, але зазвичай – до знахарів, бабок-повитух тощо, хоча офіційно надавати медичні послуги мали право лише особи, що пройшли апробацію та отримали дозвіл від Медичної колегії. Наприклад, серед справ Маріупольського грецького суду збереглося «Дело о запрещении еврею Лейбовичу Моисею и гречанке Дмитриевой Екатерине лечить население без разрешения медицинской коллегии. 1794–1795 гг.», що також є прикладом цивільного правосуддя [15]. Після розгляду справи суд визнав означені особи шарлатанами та видав указ, згідно з яким їм заборонялося проводити «врачевание» [16].

Таким чином, комплекс публічно-правових актових джерел Маріупольського грецького суду, що зберігається у 1576 фондї ЦДІАК України та МКМ, має велике значення для дослідження повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я. Ці джерела відображають повсякденність суспільного життя, відтворюють стосунки між владними і громадськими інститутами, уточнюють буденні проблеми греків. Аналіз актових матеріалів грецького суду свідчить, що однією з причин невдоволення греків роботою наглядачів, було пияцтво останніх, яке призводило до численних непорозумінь між представниками влади та населенням, а також до заворушень в селищах.

Численні скарги греків у Маріупольський грецький суд та прийнятті відповідні рішення допомагають дослідити рівень правової обізнаності грецького населення, розкривають притаманні життєві норми й аномалії суспільного та громадського життя. На підставі аналізу публічно-правових актових джерел можна стверджувати, що в

перші десятиріччя після переселення морально-психологічний клімат життя в середовищі греків на теренах Північного Приазов'я був вкрай напружений.

РЕЗЮМЕ

В статті раскрыто значення публично-правових актових источников Мариупольского греческого суда для исследования повседневной жизни греков Северного Приазовья. Установлено, что данные документы хранятся в 1576 фонде Центрального государственного исторического архива Украины в г. Киеве и в фондах Мариупольского краеведческого музея.

Отмечено, что государственно-правовая сфера в определенной степени корректирует повседневную жизнь людей, поэтому без анализа публично-правовых актовых материалов, особенно указов, невозможно полноценное исследование данной темы. Формулярный анализ многочисленных указов, которые хранятся в делах фонда «Мариупольский греческий суд» позволяет определить, что в начальном протоколе обязательными элементами выступают интитуляция и инскрипция. В основной части обязательными элементами являются нарация, диспозиция и corroborация. В основном нарация начинается словами: «По рапорту (указывается учреждение или чин и фамилию лица) ...». Во всех указах диспозиция начинается со слов «Приказали». Необходимо отметить, что санкция во всех распорядительных документах отсутствует. В есхатокле имеем датум – указание места и времени издания указа.

Одним из важнейших публично-правовых актовых источников является «Жалованная грамота императрицы Екатерины II в об устройстве христиан-греков, выведенных из Крыма» от 21 мая 1779 г., предоставлявшая определенные привилегии греческому населению, которые существенным образом влияли на их повседневную жизнь. Анализ актовых материалов греческого суда свидетельствует, что одной из причин недовольства греков работой наблюдателей, было пьянство последних, которое приводило к многочисленным недоразумениям между представителями власти и населением, а также к беспорядкам в поселениях.

Многочисленные жалобы греков в Мариупольский греческий суд и принятые соответствующие решения помогают исследовать уровень правовой осведомленности греческого населения, раскрывают присущие жизненные нормы и аномалии общественной жизни. На основании анализа публично-правовых актовых источников можно утверждать, что впервые десятилетия после переселения морально-психологический климат жизни в среде греков на территории Северного Приазовья был крайне напряженным. Многие из них пытались вернуться и возвращались обратно в Крым.

Ключевые слова: источник, публично-правовые акты, Мариупольский греческий суд, повседневная жизнь, греки Северного Приазовья.

SUMMARY

In the article is opened up the importance of publicly-legal acts of sources of Mariupol Greek Court for the research of daily life of the Greeks of Northern Azov. It is determined that these documents are stored in the 1576th fund of Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev and in the funds of Mariupol Area Museum.

It is noted that the state-legal sphere corrects the daily life of people, so without analysis of publicly-legal act materials, especially the decrees, the fully study of this topic is impossible. Formulary analysis of numerous decrees, which are stored in the affairs of the fund «Mariupol Greek court», determines that in the initial protocol the obligate elements come up intitulation and inscription. In the main part the obligate elements are narration, disposition and corroboration. Basically narration begins with the words: «According to the report (one indicates the institution or the rank and name of the person)...». In all decrees

disposition begins with the words «They ordered us». It should be noted that a sanction in all administrative documents missing. In eskhatokole we have a datum – the place and the time of publication of decree.

One of the most important publicly-legal act sources is the "Enfeoffment of Empress Catherine II about the device of Christian Greeks who were evacuated from the Crimea" from May 21, 1779, granted certain privileges to the Greek population, who significantly affected on their daily lives. The analysis of act materials of the Greek Court deposes that one of the causes of discontent of Greeks' work of observers was drinking of the last, which led to numerous misunderstandings between the authorities and the folk, and also to disorder in the settlements.

Numerous complaints of Greeks to Mariupol Greek Court and decided solutions help to explore a level of legal privity of Greek population reveal the inherent vital standards and anomalies of social life. Based on the analysis of publicly-legal act sources one can be argued that in the first decades after resettlement a morale-psychological living climate in surrounding of Greeks on the territory of Northern Azov was extremely tense. Many of them tried to come back and returned to the Crimea.

Keywords: source, publicly-legal acts, Mariupol Greek court, daily life, the Greeks of Northern Azov.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Гедьо А. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. / А. Гедьо. – К., 2005. – 416 с.
2. Гедьо А. В. Маріупольський грецький суд: історія створення та діяльність / . – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 480 с.
3. Калоеров С. А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652–1783) / С. А. Калоеров. – Донецк: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 640 с.
4. Маріупольський краєзнавчий музей (далі – МКМ), спр. 3471-Д.
5. Там само.
6. ЦДІАК, ф. 157, оп. 1, спр. 3, арк. 1 зв.
7. Мариуполь и его окрестности. / Изд. почет. попечителя Д. А. Хараджаева. – Мариуполь: Тип. А. А. Франтова, 1892. – С. 109.
8. МКМ, фонди, спр. 6239 – Д, 1802 г., 12 арк.
9. МКМ, фонди, спр. 6271 – Д, 20–29 июля 1846 г., арк. 1–1 зв.
10. ЦДІАК, ф. 157, оп. 1, спр. 5, 8 января 1781 г. – 19 января 1781 г., арк. 8.
11. МКМ, фонди, спр. 3473 – Д, 1790 г., 33 арк.
12. Там само, арк. 27.
13. МКМ, фонди, спр. 3474 – Д, 1794 г., 13 арк.
14. Там само, арк. 8.
15. ЦДІАК, ф. 157, оп. 1, спр. 24, 14 июня 1794 г. – 13 марта 1795 г., 15 арк.
16. Там само, арк. 13.

Надійшла до редакції 2.11.2014 р.